

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Силвия Цветанска

за дисертационния труд на Емилина Ценова – докторант редовна форма на обучение в катедра „Социална работа“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, на тема: „Динамика на емпатията в социалната работа по случай“

Кратко представяне на докторанта

Емилина Ценова е родена през 1986 г. Тя има придобита бакалавърска степен по социални дейности (профил Клинична социална работа) през 2010 г. от Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и магистърска степен по „Психология на развитието“ в Нов български университет. Нейното образование в областта на социалните дейности и на психологията е добра предпоставка за успешна професионална реализация като социален работник и консултант. Последвалите краткосрочни обучения също допринасят за оформяне на нейния профил като специалист в помагащите професии. Емилина Ценова натрупва интересен практически опит като социален работник и психолог в Държавна психиатрична болница за лечение на наркомании и алкохолизъм, гр.София и в неправителствени организации. Практическата ѝ работа с клиенти рефлектира и върху избора на изследователски въпроси, към които е насочено вниманието ѝ като докторант. Тя е редовен докторант в катедра „Социална работа“ на Факултета по педагогика на Софийския университет в периода от м. февруари 2015 г. до м. февруари 2018 г. Отчислена е с право на защита. Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедра „Социална работа“ на Факултета по педагогика.

Актуалност и концептуални ориентири на проблематиката в дисертационното изследване

Дисертационният труд на докторант Емилина Ценова визира интересна и малко изследвана проблематика в областта на социалната работа по случай, която надхвърля рамките на социалната работа и успешно прави интердисциплинарни връзки с психологията и с по-частни въпроси на теорията и практиката, като консултирането, супервизията, професионалната комуникация с клиенти и др. Свързващо звено в това широко изследователско поле е въпросът за емпатията, проявяваща се във

взаимодействието между социален работник и клиент. Заслужава да се отбележи нестандартният изследователски подход на докторантката, която избира да се занимава не с проучване на самата емпатия, както е обичайно - като същност, равнища, проявления и съответното им измерване, а с динамиката на емпатията. По този начин индиректно се достига до същността на явлениято, а на преден план се извежда проучването на динамиката на емпатията в социалната работа. Търсят се онези условия и предпоставки, които влияят на емпатията и я променят в процеса на работата по случай. Това изследователско намерение се проектира в цялостната концепция на дисертацията, ориентирана към построяването на обяснителен модел на динамиката на емпатията на социалния работник в работата по случай. Умението за проява на емпатия се обосновава от една страна като съществено за пълноценната професионална изява на социалния работник, а от друга страна като необходимо за подпомагането на клиента да разбере по-добре себе си. По този начин, чрез анализирането на взаимоотношенията между социален работник и клиент в контекста на работата по случай, се обогатява представата за социалната работа като професионална дейност и територия на помагачи взаимоотношения.

Структурен и съдържателен анализ на дисертационния труд

Дисертацията е компетентно разработена и е в обем от 213 страници основен текст, списък с използваната литература и приложения (18 страници). Текстът е онагледен с множество таблици (общо 43) и с две фигури. Съдържанието е подходящо организирано чрез йерархична структура, която улеснява възприемането на базисните идеи. Концептуалната рамка на цялостното дисертационно изследване е представена в **увода**. Тя се основава на допускането, че емпатията на социалния работник се изменя (усилва или отслабва) под влияние на специфични условия. Целта е емпатията да се покаже в динамична перспектива – като описателен модел, който може да послужи и при друг тип проучвания. В съответствие с целта коректно са формулирани задачите, обектът, предметът и хипотезата на дисертационното изследване.

В структурно отношение текстът е разделен на две части, които обхващат съответно теоретичните и емпиричните аспекти на изследвания проблем. Във всяка част са обособени по три глави, в които се изясняват основните изследователски въпроси. В **първата част** на разработката са съсредоточени теоретичните измерения на връзката между емпатията и социалната работа по индивидуален случай. Дефинирано е

ключовото понятие „емпатия“, представени са съществуващите школи и съответстващите им разбирания за емпатията, като очаквано акцентът е върху концепцията на К. Роджърс и постулатите на хуманистичната психология. Открито е мястото на емпатията за разбиране на клиента в помагашите професии. Проследени са множество подходи и модели в социалната работа, при които емпатията намира съществено отражение. Оригинално решение на авторката е тези подходи и модели да се разгледат в сравнителен план и да се покаже в каква степен емпатията е застъпена в съответния теоретичен подход. Сравнителният анализ е визуализиран таблично (с. 93), което го прави още по-видим и разбираем. Добре описани са фазите на работата по случай, направена е връзка между емпатийното поведение и бърнаута и супервизията като превенция за справяне с него.

Критичният прочит на текста в първа част показва, че докторантката има адекватно разбиране за теоретично описваните конструкти и демонстрира собствен прочит на проблематиката, като се базира на съвременни и актуални научни гледни точки.

Втората част на дисертацията е практически ориентирана и е свързана с емпирична проверка на теоретично описаните феномени. За нуждите на емпиричното изследване е конструиран подходящ инструментариум от въпросници и скали, чрез които се проучва динамиката на емпатията. Част от инструментариума е авторски, което също е несъмнено достойнство на разработката. Параметрите на изследването са описани ясно. Променливите са операционализирани успешно, така че да позволяват проследяване на промените в емпатията в зависимост от различните условия, от които тя се влияе. Анализът на получените емпирични данни е подробен и насочва към детайли, чрез които се изяснява взаимовръзката между променливите. Това дава възможност да се проследи значимостта на условията, влияещи върху емпатията, които са първоначално заложили в хипотезата. Освен проучване на предварително дефинираните условия, променящи емпатията, авторката разширява анализа и прави и други изводи. Например, че върху динамиката на емпатията влияят ценностни норми и те детерминират „кои клиенти заслужават или не емпатично отношение“ (с.162). В този смисъл емпатията намалява при негативно или неприемливо поведение на клиента и се усилва, когато става дума за проблем на дете или на болен човек. Така се достига до осветляването на интересни взаимовръзки между емоционалните преживявания на социалните работници и характера на случая, по който се работи. От гледна точка на

професионализацията на социалната работа съществено е и проследяването на зависимостта между емпатичната умора и емпатичната удовлетвореност. Това насочва към изводи за риска от емоционално прегаряне и обогатява разбирането по важния въпрос за профилактиката на стреса в професията на социалния работник.

Намирам за изключително стойностно постижение на дисертацията ясното открояване на приложните аспекти на изследваната проблематиката (**част втора, глава трета**). Темата за емпатията не остава само като теоретичен конструкт, а се проектира в практически ориентирани методики и насоки, отнасящи се до ежедневната работа и до преживявания на социалните работници при индивидуалната работа с клиенти. На базата на резултатите от цялостното изследване са обособени насоки за супервизия, фокусирана върху емпатията, които са диференцирани в зависимост от особеностите на поведение на социалния работник и на клиента в процеса на работата по случай. Освен ключови индикатори за различните проявления на емпатията в работното взаимоотношение се описват и предложения за интервенция с цел стимулиране на промяна. Ползена за професионалното израстване на социалните работници е предложената методика за тренинг, насочена към подобряване на емпатичните умения, необходими за работата по индивидуални случаи. Методиката включва описание на тренингови техники и анализ на проведения тренинг в рамките на емпиричното изследване по дисертацията.

В края на всяка глава и съответно в края на всяка от двете части в структурата на дисертацията са обособени **изводи**, които пунктуално изброяват най-важните идеи, открити в съдържателен план. В **заключението** на дисертацията се прави обобщение на концептуално равнище, ориентирано предимно към глобалното реализиране на целите и задачите на дисертационния труд. Подобно решение за структуриране на изводите към отделните части подпомага осмислянето на най-важните идеи и постижения на разработката и създава усещане за подреденост и поетапност на разгръщане на проблематиката.

Чрез избора на структуриране и чрез своя изказ авторката демонстрира не само информираност, но и професионална опитност и задълбочен поглед при интерпретирането на тези, свързани с проявлението на емпатията при работата по случай. Очевидна е и личната ангажираност с темата и доброто познаване на проблемното изследователско поле. Използвани са представителни литературни

източници на български и на английски език, което също потвърждава професионалната прецизност, с която се подхожда към разработването на избраната проблематика.

Научни приноси в дисертацията

Споделям формулираните от докторанта научни приноси. На свой ред бих обобщила следните постиженията на дисертацията, които имат приносен характер:

- Проведено е стойностно теоретико-емпирично изследване. Анализирани са интересни тенденции в динамиката на емпатията, като ясно са диференцирани онази условия, които имат най-силно влияние върху промяната на емпатията в работата по случай.
- Постигната е многоаспектност в интерпретацията на проблематиката, както на теоретично, така и на практическо равнище. Показани са нюанси в социалната работа, които обикновено остават скрити или трудно се поддават на описание, свързани с индивидуални характеристики на поведението и на общуването.
- Предложени са конкретни насоки за подобряване на практическата работа и справянето със съществени проблеми в професионалното ежедневие на социалните работници.
- Тествана е тренингова методика за стимулиране на емпатията, описани са възможностите на супервизията за улесняване на разбирането на собствените емоционални състояния и фокусиране върху емпатийните преживявания.

Публикации по темата на дисертацията

Реализирани са 6 публикации в научни издания, чрез които се популяризират ключовите идеи на дисертацията – две статии в научни списания, три статии в сборници от конференции и докторантски школи, глава от колективна монография. Наред с това дисертацията е представена и на международен докторантски форум, във връзка с което е публикувано резюме на доклада на английски език. Публикационната активност на докторанта е с високо качество и е достатъчна по обем.

Авторефератът пресъздава коректно съдържанието на дисертацията и отразява съществените нейни приноси.

Въпроси

Тематиката на дисертационния труд е интересна и естествено провокира размисли, отнасящи се до механизмите за регулация на поведението и овладяването на емоционалността на социалния работник. В тази връзка, като проява на професионален интерес и желание са задълбочаване на интерпретацията на резултатите, е и моят въпрос към докторантката:

Как би коментирала и обяснила получените данни от изследването, които показват, че социалните работници демонстрират емпатия, дори когато *не я преживяват* съществено в работното взаимоотношение с клиента?

Заклучение

Дисертационният труд на докторант Емилина Ценова следва утвърдените традиции в научните изследвания и демонстрира добро познаване на подходите за концептуализиране и организиране на теоретико-емпирични изследвания. Очевидни са уменията на докторанта за систематично и последователно провеждане на всички необходими стъпки в едно дисертационно проучване. Постигнати са резултати, които имат приноси на научно и на приложно равнища. Всичко това ми дава основание да формирам своята **положителна оценка** за дисертационния труд.

С убеденост предлагам на уважаемите членове на научното жури **да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“** по професионално направление 3.4. Социални дейности (Методи на социалната работа) на Емилина Методиева Ценова.

София, 25 март 2019 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

доц. д-р Силвия Цветанска